

Arben Hajrullahu

NYUGAT-BALKÁN: A STÁTUSZ RENDEZÉSÉTŐL A FENNTARTHATÓ BÉKÉIG¹

Az autoritárius múlt és hatása a mai helyzetre

A nyugat-balkáni fiatalokat súlyosan érintették régiójuk elmúlt évtizedbeli konfliktusai. Ez a helyzet Koszovóban – vagy ahogy a koszovóiak túlnyomó többsége inkább nevezi országát, Koszovában – is, ahol a fiatalok nagy többséget alkotnak. Az ország lakosságának több mint negyven százaléka tizenkilenc évesnél fiatalabb.² Két elképzelt személy bemutatásával szeretném kezdeni ezt a szöveget, akiknek története jól tükrözi a térség mindennapi valóságát.

A két szereplő Tim és Hana, mindketten közel harmincévesek. Tim és Hana gyerekkoruk első évtizedét a jugoszláv kommunista rendszerben, annak doktriner iskolarendszerében töltötték. Otthon szüleik, nagyszüleik valós vagy sztereotip történeteit hallották „másokról”, leginkább a más etnikai vagy kulturális háttérű szomszédjaikról. Tim és Hana életének második évtizedét alapvetően befolyásolták az egykori szerb vezér, Slobodan Milosevic által a XXI. század előestéjén bevezetett úgynevezett „különleges intézkedések”. Hátrányos megkülönböztetéstől szenvedtek és egy elszigetelt társadalomban kellett élniük. Az 1990-es évek végén, amikor a Szerbia és Koszovó közötti „fagyott” konfliktus eszkalálódott, Tim és Hana etnikai és kulturális háttere miatt kénytelen volt személyesen meg tapasztalni a deportálást, a régi balkáni realitásokat. 1999 óta Tim és Hana többé-kevésbé elszigetelten élnek saját közösségükben. Bár országuk elszigetelt Európán belül, mindketten arról álmodnak, hogy egy napon majd szabadon utazhatnak a kontinensen, tanulhatnak külföldön, láthatják a világot és stabil állásuk lesz.

Koszovó 2008. február 17-i függetlenségi nyilatkozata és ennek számos ország részéről történt gyors elismerése³ mindazonáltal lezárt egy fejezetet Európa történelmében, amely körülbelül tizennyolc évvel ezelőtt kezdődött a berlini fal leomlásával és a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság felbomlási folyamatának elindulásával.

Most elkezdődött Koszovó európai jövőjének megteremtése. Sokan úgy szeretnék hinni, hogy a térség lakóira egy szebb jövő vár, azonban a jelenlegi gazdasági

helyzet igen sötét. A statisztikák azt mutatják, hogy minden etnikai közösségben a koszovói fiatalok több mint 40%-a a kivándorlást tervezi, és több mint 50%-át mély aggodalommal töltik el a gazdasági bizonytalanságok.⁴

Vajon eljött-e az idő ahhoz, hogy a mai fiataloknak ebben a térségben más lehetőségeik és kilátásaik legyenek, mint amilyenekről szüleiktől és nagyszüleiktől hallottak, vagy amit maguk is megtapasztaltak? Szeretném hinni, hogy erre van esély, bár egyúttal úgy is hiszem, hogy ez nem alapulhat pusztán szigorúan a múlt értelmezésén. A Balkán nehéz történelme arra kellene, hogy megtanítsa, hogy ezt érdemes elkerülni és nem kellene, hogy a múltértelmezés legyen az az eszköz, amellyel az egyik csoport igazolást talál a másik feletti uralmához.

Az alábbiakban át kívánom tekinteni egy *integrált társadalom* főbb jellemzőit, amely nélkülözhetetlen egy működőképes állam eléréséhez. A fiatalok számára egy szebb jövő építéséhez két kritikus folyamat van: az integrált társadalmak kialakítása, és az, hogy integrált oktatási rendszert érjünk el; mellesleg mindkét folyamat a gazdasági fejlődés és a működőképes állam előfeltétele is.

Az integrált társadalmak megteremtésének szüksége

A nyugat-balkáni kontextusban az *integrált társadalom* fogalmának két lényegi eleme van: két párhuzamos és egymást kiegészítő folyamatból áll. Vagy a társadalmon belüli integrációra, vagy az ország EU integrációjára-gondolhatunk. Szlovénia és Horvátország példáján láthatjuk, hogy az integrált társadalmaknak könnyebb az EU-hoz csatlakozni. Ugyanakkor az EU nyugat-balkáni politikáiból azt szűrhetjük le, hogy az EU-integráció segíthet leküzdeni a nyugat-balkáni társadalmak belső választóvonalait.

Az alábbiakban inkább az EU-integráció folyamatára összpontosítok – mint a társadalmi integráció katalizátorára és eszközére a háborúk utáni Balkánon –, és eljutok egy olyan ábra megrajzolásáig, amely az integráció, az oktatás és a fejlődés identitás-meghatározásra gyakorolt hatásait mutatja meg. Az identitás-percepciók vizsgálata azért fontos, mert ezek határozzák meg az emberek államhoz való lojalitását és így az állam működését, funkcionalitását és az EU-tagsági feltételek teljesítésére való képességét. A Nyugat-Balkánon az EU-integráció folyamatát a béke és stabilitás eszközének kell tekintenünk és a legfontosabb napjainkban zajló projektnek, amely az európai földrész egységesülési folyamatát befejezheti. Az elmúlt években az EU és nemzetközi közösség szemében a Balkán felfogása jelentős átalakuláson ment át. Ezenfelül az európai integráció folyamata segíti a térség országait abban, hogy áthidalják a társadalmi dezintegrációt és a különösen mélyen gyökerező etnikai, kulturális és szociális törésvonalakat. Azt mondani, hogy az EU semmit nem csinált a Nyugat-Balkánon, éppoly félrevezető volna, mint azt hirdetni, hogy

minden EU-intézkedés teljesen megfelelő volt. 2008 februárjában az Európai Tanács megismételte elkötelezettségét, hogy teljes mértékben és hatékonyan támogassa a Nyugat-Balkán európai kilátásait.⁵ Az egyes országokon belüli integráció és a régió egészének EU-integrációban való támogatására az Európai Bizottság anyagi támogatása a 2000–2006 közötti időszakban elérte az 5,4 milliárd euró összeget a CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development, and Stabilisation – Közösségi újjáépítési, fejlesztési és stabilizációs támogatás) keretében. Az előcsatlakozási alapból (IPA) a Nyugat-Balkán államai 2007–2011 között megközelítőleg 4 milliárd eurót kapnak majd. Ez fejenként 30euró/fő/év összegnek felel meg, amely messze a legnagyobb összeg, amit az EU a világ bármely térségének szánt.⁶

Egyedül a 2008-as pénzügyi évben az Európai Bizottság 125 millió eurót különített el Koszovó részére, a jogállamiság, a szociális politikák támogatására és az oktatási rendszer fejlesztésére. A 2007–2011 közötti időszakban az EU-támogatást összesen 1 milliárd euróra becsülik. Ezeket az alapokat Koszovó politikai és gazdasági támogatására és az EU-nak a folyamatos nemzetközi jelenlét finanszírozásához való hozzájárulására szánják.⁷ Ezen felül a 2008 júliusában tartott donor konferencián a nemzetközi közösség vállalta, hogy nagyjából 1,2 milliárd euró támogatást biztosít Koszovónak két év alatt.

A régió iránti nemzetközi elkötelezettség és a növekvő pénzügyi támogatás ellenére a Nyugat-Balkánnak szánt segély összege egyszerűen elégtelen. Az EU-bővítés számos szakértője érvelt amellett, hogy az EU-nak a specifikus nyugat-balkáni helyzethez kellene igazítania bővítési stratégiáját. Egyértelmű, hogy ahhoz, hogy a Nyugat-Balkán EU-integrációja sikertörténet lehessen, gyors előrelépésre volna szükség a gazdasági fejlődés és a kapacitás-építést támogató strukturális pénzügyi támogatásokban. Ezenfelül a regionális szereplők egyenlő partnerként való elismerése és az EU-t jellemző kettős mérce feladása döntő jelentőségű mozzanat kell, hogy legyen ebben a folyamatban. Egy hatékony többszintű együttműködés megteremtése a gazdaság, a jog és a politika területein – amelyek egyesítik, vagy épp megsztják a politikai közösséget – előfeltétele a további integrációnak.

Ahhoz, hogy a megfelelő szintű együttműködés és integráció kialakuljon, hatékony, funkcionális politikai vezetésre van szükség. Ilyen hatékonyan funkcionális politikai eliteket pedig csak *integrált oktatással* lehet kinevelni, formálni. Csak a helyi humán tőke és gazdasági kapacitások növelésével lehet képes a térség arra, hogy egyszerre teljesítse a kétirányú folyamatot, a nemzeten belüli integrált társadalom megteremtését és ezt követően az államok integrálását az olyan nemzetek feletti struktúrákban, mint amilyen az EU. Az integrált társadalom, az együttműködés és az intézményrendszer helyi ellenőrzésének elérésében az oktatás játssza a legfontosabb szerepet. Így tehát az alábbiakban azt kívánom aláhúzni, hogy az integrált oktatásra nagy szükség van a Nyugat-Balkánon, mert ez lehet a fenntartható béke és gazdasági fejlődés elérésének eszköze.

Az integrált oktatás szükségessége

Integrált oktatást az egyetemes, szegregációtól és doktriner tartalmaktól mentes oktatáson keresztül lehet elérni. Ebben az értelemben az *integrált oktatás* egy „ideáltípusként” jelenik meg a doktriner és/vagy szegregált oktatással szemben. A szegregált oktatást nemcsak az etnikai vagy faji háttér alapján kell értenünk, hanem a tanterv tartalma alapján is. De persze ez nem vonatkozik szükségszerűen a nyelvre, például azokban az esetekben, ahol az anyanyelvű oktatáshoz való jogot alkalmazzák. Gyakorlati értelemben az *integrált oktatás* szélesebb körű ismereteket kellene, hogy adjon a diákoknak, így a más politikai és szociális jelenségekkel szembeni kritikus hozzáálláshoz szükséges alkalmazkodó-készséget, ítélőképességet és versenyképességet a helyi, regionális vagy globális munkaerőpiacon. Az iskolai lánc minden (alap-, közép- és felsőfokú) szintjén az integrált társadalom megteremtéséhez szükséges intézkedéseket kell elfogadni. Politikai értelemben az ilyen jellegű oktatás – amit itt integrált oktatásnak nevezünk – középpontjában az egyetemes emberi jogok és az állampolgári nevelés áll. Lehetnek, akik kritizálják ezt az oktatási filozófiát, azzal érvelve, hogy az állampolgársági nevelés és az emberi jogok eszméjének középpontba állítása valójában a nyugati liberalizmus egyfajta „doktrinerségét/indoktrinációját” jelenti; más kritikusok mondhatják, hogy a nyugat-európai integrált oktatási rendszernek, ahogy azt Franciaországban vagy az Egyesült Királyságban ismerjük, ugyan sok erőssége van, de ezek sem tudták megakadályozni a társadalom bizonyos csoportjainak a kirekesztését. Részben minden ilyen jellegű kritika jogos lehet, és minden bizonnyal relevánsak a metafizikai alapú megközelítésekről zajló vitákban. Azonban én nem látok egyetlen más „racionális” alternatívát sem az integrált oktatás nélkülözhetetlen szükségével szemben, különösen, ami a megosztott társadalmakat illeti a korábban konfliktusokkal terhelt térségekben. Amennyiben az a célunk, hogy fenntartható liberális demokráciát építsünk ezekben az országokban, akkor az egyetemes emberi jogok és az állampolgárság eszméjére építő lehető legmagasabb fokú integrált oktatási rendszer kialakítása kell, hogy abszolút elsőbbséget élvezzen. Az egyes etnikai csoportok részére készített, alapvetően különböző indoktriner tanterv, amelyben mondjuk egyik vagy másik nemzeti mítosz dicsőítése jelenik meg, nem képzelhető el egy ideális *integrált oktatási rendszerben*. Például ezt világosan lehet látni a háború utáni Koszovó helyzetében: 1999 után, a szerb közösség kivételével, minden közösség új és jobban integrált iskolai tanmenetet fogadott el. Amennyiben ez folytatódik, a szerb közösség esélyei a koszovói társadalomba való integrációra kisebbek lesznek, mint más közösségeké.

Ami a konfliktusok utáni társadalmakban a kiengesztelődést illeti, a bizalomra és birtokérezetre építő intézkedések kulcsfontosságú szerepet játszanak az ország jövője szempontjából. A régió politikai döntéshozói, külföldi társaikkal együtt egy pragmatikus oktatási irányvonalat kellene, hogy kifejlesszenek és alkalmazzanak. Na-

gyon leegyszerűsítve, az oktatás célja az kellene, hogy legyen, hogy megtanítsa az embereket a demokráciára és a piacgazdaságra. Jelenleg még nem hozták létre az ilyen jellegű oktatást a konfliktusok utáni nyugat-balkáni társadalmakban.

Ezenfelül, az integrált oktatás megteremtéséhez szükség van az ezt közvetítő kapacitások felépítésére. Az, hogy egyszerűen elküldjük a Balkánról az embereket nyugati egyetemekre tanulni azzal a reménnyel, hogy egyszer visszatérnek majd, nem váltja ki azt, hogy nyilvánvaló szükség van a helyi kapacitások kiépítésére. Példának okáért, a balkáni diákok, miután néhány évet nyugati egyetemeken töltöttek, bizonyos fokig elveszítik érzéküket a saját „bennszülött” tapasztalataikkal szemben. Egymagukban képtelenek volnának és felkészületlenek lennének arra, hogy a saját országuk megosztott társadalmával foglalkozzanak, még akkor is, ha visszatérnének, de általában nem ez fordul elő. A tartós, közös oktatási programok kifejlesztése és alkalmazása lehet az értelmes megoldás a térségben. Ám az integrált oktatás eléréséhez a nyugati intézmények és a balkáni országok közötti együttműködésre van szükség.

Arra a feltevésre építem mondandómat, hogy az integrált oktatás döntő jelentőségű az *integrált társadalmak*, demokratikus állami intézmények, tartós stabilitás és a gazdasági fejlődés megteremtésében a Balkánon. Épp emiatt érdemel különös figyelmet az *integrált oktatás*. Egy társadalmon belül az ok-okozati összefüggés az oktatás – különösen a polgári oktatás – színvonala, a politikai stabilitás és a gazdasági fejlődés között nyilvánvaló. Sőt, a jogállamiság kiépítése hosszú folyamat, amely egyebek mellett fenntartható gazdasági fejlődést és bizonyos szintű politikai kultúrát követel meg. Ezen felül a demokratikus öntudat, az állami kapacitások és a politikai kultúra ügye közvetlenül kapcsolódnak az adott társadalomban az oktatás minőségéhez. Az olyan instabil átmeneti folyamatokat megelőző országok, mint a nyugat-balkániak, hajlamosak arra, hogy krónikusan függő társadalmak legyenek, ám ez nem jelent megoldást sem az ország, sem a régió, sem a nemzetközi közösség számára.

A nyugat-balkáni országok 21. századi kihívása az, hogy miként élesszék újjá a „jó kormányzat”-ot nyújtó államot, amely a gyenge államok és megosztott társadalmak újjáépítésének és kiegyezésének előfeltétele. A reform irányú, működőképes vezetés kifejlődését csakis az oktatási rendszer további fejlesztésére lehet alapozni. A funkcionális, működőképes elitek a jogállamiság és a demokratikus öntudat legfontosabb mozgatói.

Mindazonáltal a statisztikák azt mutatják, hogy az oktatás és a kutatás a két legkevésbé előkelő helyet elfoglaló terület a nyugat-balkáni regionális és nemzeti politikai napirendeken. Olybá tűnik, az oktatás és az innováció jövőjének nincs jelentősége a mai politikusok számára a régióban. A kutatási ágazat befektetései jellemzően a GDP 1%-a alatt maradnak⁸ – annak ellenére, hogy a 2002-es barcelonai Európai Tanács ülése azt a célt tűzte ki, hogy 2010-ig a teljes kutatási befektetések arányát az

EU-ban a GDP 1,9%-ról megközelítőleg a GDP 3%-ra kell emelni.⁹ Ráadásul nagyon sok magasan képzett ember hagyta el a térséget. Az agyelszívás, amely az egész régiót jellemzi, közvetlenül kapcsolódik a „jó kormányzat”, a demokratikus öntudat és a fenntartható gazdasági fejlődés esélyeihez. Mindazonáltal, annak ellenére, hogy néhány szakember, aki korábban emigrált, szeretne visszatérni szülőföldjére, komoly akadályokkal szembesül. A szegregált, megosztott és dezintegrált társadalmakban a jelentős változásokat és reformokat nem nézik jó szemmel. Minden nyugat-balkáni országot megmérgez ez a jelenség. Ennek az egyik eredménye, hogy például Koszovóban a fiatal szakmai értelmiséget többé-kevésbé leblokkolta egy, a régi helyi és az új nemzetközi struktúrák között kötetett hallgatóságos megállapodás.

Az, ahogy az emberek saját identitásukat megélik, közvetlenül befolyásolja a dezintegrált *versus* integrált társadalmak és a szegregált, doktriner *versus* nyitott, indoktriner oktatási rendszerek fentebb meghatározott jelenségét. Emiatt a dichotóm gondolkodás miatt használom az identitás egy dimenziójú (*mono-dimensional*) és több dimenziójú (*multi-dimensional*) meghatározását. Az identitás egy dimenziójú meghatározásával azokat az eseteket írom le, amelyekben az emberek identitása kizárólagosan az etnikai származás legendájára épül. Ennek ellenkezője az identitás több dimenziójú meghatározása. Ebben a meghatározásban az emberek ismerik – és ha szükségét érzik, büszkéek is lehetnek rá – etnikai történelmüket. Mindazonáltal az identitás-tudatnak ez pusztán egyik dimenziója volna. Más dimenziók, mint az állampolgárság, hivatás, nyelv és kulturális preferenciák épp olyan fontosak lennének az identitástudatban és ennek meghatározásában, mint az etnikai eredet történeti legendája. Lefordítva mindezt a nyugat-balkáni körülményekre, ez azt jelentené, hogy az emberek identitástudatukat nem kizárólag az etnikai háttérre építenék. Tehát az emberek nem pusztán albánként, szerbként, horvátként stb. viszonyulnának egymáshoz, hanem az állampolgárság értékein és ideáin keresztül is. Például az etnikai származáson kívül az embereknek vannak bizonyos hivatás, nyelve(k), filmek, zene vagy ételek tekintetében az etnikai vonalakat átlépő preferenciáik. Azaz, a zárt és körülhatárolt identitás-felfogást kiterjesztené egy nagyobb integratív potenciállal, szemben a kizárólagosan faji előítéletre, az „egy etnikum, egy közös vér” eszméjére alapozott etnikai felfogással.

Ez a percepció kulcsfontosságú szerepet játszik a fenntartható béke és gazdasági fejlődés folyamatában az olyan megosztott és dezintegrált társadalmakban, mint a nyugat-balkániak. Következésképpen, az alábbiakban kísérletet teszek arra, hogy egy ábra segítségével összefoglaljam az említett jelenségek közötti interakciókat és ezek alkalmazhatóságát a nyugat-balkáni társadalmakban. Mindazonáltal, ezelőtt még szeretném egy rövid áttekintésben bemutatni a térség közelmúltbeli politikai és geopolitikai fejleményeit. Ezeknek közvetlen hatása van a politikai és gazdasági stabilitás jövőbeli trendjeire és így az identitás és az állampolgárság felfogására is.

Fenntartható béke a Nyugat-Balkánon geopolitikai elemzés fényében

A nyugat-balkáni országokat gyenge államok és etnikailag megosztott társadalmak jellemzik. Ahelyett, hogy társadalmuk elérnék a demokratikus öntudatra ébredést, az olyan országok, mint Bosznia-Hercegovina és Koszovó még mindig nemzetközi protektorátusok maradnak. Gazdaságuk folyamatosan a tönk szélén áll, például Koszovónak, elméletben évente körülbelül 30 ezer új munkahelyet kellene teremtenie csak ahhoz, hogy az 50%-os munkanélküliségi rátát fenntartsa. A koszovói és nemzetközi szervek egyaránt azt feltételezik, hogy Koszovó formális szuverenitása jobb környezetet fog teremteni a gazdasági és szociális kihívások leküzdéséhez, mint az azt megelőző siralmas politikai státusa. Mindazonáltal, az államiság kérdésének tisztázása után komoly problémák jelentkeznek a politikai reform, az identitás és a nemzetépítés terén. Az, hogy mennyire lesznek alkalmasak a koszovói intézmények az etnikum-közi kapcsolatok kezelésére, meg fogja mutatni, milyen simán tud az ország egy integrált és működőképes társadalom felé haladni.¹⁰ Szerencsére az EU-integráció folyamata szilárd keretet ad a nyugat-balkáni államoknak bukott hagyományaik legyőzésére; azt feltételezem, hogy végül is ez a folyamat megteremti a liberális demokratikus rendszerek és intézmények értékeire épülő működőképes államokat.¹¹

Albánia, Horvátország és Macedónia, az EU- és/vagy NATO-tagság tiszta perspektívájával jóval nagyobb biztonságot ért el a politikai stabilitásban. Ezzel szemben Szerbiát évtizedekig lebénította a XIX. századi etno-nacionalista szemlélet és az EU-integráció perspektívája közötti választás. A szerb vezetők minden demokratikus reformot visszavetettek, és mivel az alkotmányos keretek ellentétben állnak a politikai realitásokkal,¹² az alkotmányos jogi helyzet mind a mai napig zavaros Szerbiában.¹³

Koszovó ügye élteti azoknak a szerb politikusoknak a karrierjét, akik nem hajlandók szembenézni a valósággal. Mindazonáltal minden közösség képviselője elismeri, hogy az előrelépés előfeltételeként világos politikai jövőképre van szükség. Például 2008 januárjában a Project on Ethnic Relations kerekasztalt szervezett a koszovói albánok és koszovói szerbek részvételével, akik egyetértettek abban, hogy egy járható kompromisszum elérésére tett minden erőfeszítés kimerült és bármilyen új kísérlet egy elfogadható megoldás megtalálására sikertelen volna.¹⁴ A nemzetközi közösségben ugyanez a vélemény vált uralkodóvá. Egyedül a Szerb Köztársaság kívánta fenntartani – Oroszországgal a háta mögött – ezt a reménytelen, siralmas állapotot a térségben, végső soron új feszültségek és konfliktusok kiprovokálását kockáztatva. Az a tény, hogy Szerbia és Oroszország elsősorban területi kérdésekről beszélt és nem az ott élő lakosságról, megmagyarázza mi motiválta őket abban, hogy ne ismerjék el Koszovó függetlenségét. A Szerb Köztársaság igyekszik feloszteni Koszovót és megakadályozni a koszovói szerb közösség integrációját a koszo-

vői intézményekbe és társadalomba. Ez, az etnikai alapú megosztottság, az illegális párhuzamos struktúrák támogatásával aláássa az integrált társadalom megteremtésének folyamatát. Mindemellett liberális politikusok és fiatal emberi jogi aktivisták Szerbiában is egészen másképp gondolkodnak és elhatárolódnak a vér és terület tizenkilencedik századi eszméit valló vezető szerb politikusoktól. Andrej Nosov és Dragan Popović, az Emberi Jogok Ifjúsági Kezdeményezésének [*Youth Initiative for Human Rights*] kutatói például *Igazságtétel Koszovónak – esély Szerbiának* című cikkükben megjegyzik: „Szerbiának el kell ismernie Koszovót. Baráti kezdet kell nyújtania jogszerűen megválasztott képviselőinek, hogy segítsen nekik felépíteni egy modern és demokratikus társadalmat. Nem azért, mert mi fejlettebbek és kulturáltabbak volnánk, hanem azért, mert legalább ennyivel tartozunk a koszovói társadalomnak. És Koszovón keresztül a szerbiai társadalmi kérdéseket is megnyithatjuk.”¹⁵ Tekintetbe véve a nyugat-balkáni társadalmakon belül és között meglévő, etnikailag és területileg motivált antagonizmusokat, úgy tűnik, a státus megoldásától a fenntartható békéig terjedő folyamat ideje messze meghaladja majd a pár évet. Amennyiben tág Európa-képpel rendelkezünk és – ami még fontosabb – ez értékeken alapul és nemcsak geopolitikai és gazdasági érdekeken, az 1999-es koszovói beavatkozást egyebek mellett olyan akciónak kell tekintenünk, amely a hidegháború lezárása után az európai kontinens egyesítését szolgálta. Az 1990-es évek intervenciói a Balkánon csak akkor igazolhatóak, ha a térség országai előbb vagy utóbb EU- és NATO-tagokká válnak.

A legsürgetőbb kérdések ma a demokratikus kormányzathoz, a gazdasági fejlődéshez, munkanélküliséghez, politikai korrupcióhoz és a bűnözéshez kapcsolódnak.¹⁶ Az olyan országok, mint Koszovó – amelyek egyszerre tapasztalják meg az átmenet és a nemzetépítés folyamatát – számos nehézséggel néznek szembe a jogállamiság megteremtésében. Legalább ennyire fontos a társadalmi bizalom megteremtése a különböző etnikai közösségek között, ami a „demos” újradefiniálásának előfeltétele nemcsak a jogalkotás szintjén, hanem az állampolgárok identitás-felfogásában is. Ma a koszovói társadalom fordulóponthoz érkezett, a szegregált társadalomból a nyitott társadalom felé vezető átmeneti szakaszban van. Azonban, ahogy arra Fabian Schmidt, a *Deutsche Welle* balkáni szakértője rámutatott: „Az állampolgár és az állami intézmények közötti kapcsolat feszült maradt. Így a függetlenség utáni Koszovó alapvető kihívása, hogy ezt a kapcsolatot újjáépítse.”¹⁷ Mindazonáltal sem Koszovó, sem más nyugat-balkáni ország nem lesz képes jó kapcsolatokat kiépíteni az állami intézmények és az állampolgárok között, az integrált oktatási rendszer, integrált társadalmak és gazdasági fejlődés elérése nélkül.

Az oktatás és az integráció hatása a társadalom identitás definícióira – kevés hipotézis és egy modell

Az oktatási intézkedések, integrációs folyamatok és az új politikai identitások közötti funkcionális és kifinomult interakció kulcsfontosságú a demokratikus kormányzat, gazdasági fejlődés és különböző közösségek közötti (társadalmi) bizalom eléréséhez a megosztott nyugat-balkáni társadalmakban. Arra az előfeltevésre építünk, hogy a több dimenziójú identitástudatra van szükség a tizenkilencedik századi nemzetállami megközelítések leküzdéséhez és a „demos” alapú megközelítés „újrafelfedezéséhez”. A több dimenziójú identitás-felfogás megnyitja az utat az integrált társadalmak és a fenntartható béke megteremtése előtt. Egyértelmű kölcsönös kapcsolódást látok az integrált társadalmak, az integrált oktatás és a gazdasági fejlődés között, ahogy ezt az alábbi ábrán, hipotézisem összegzésére felvázoltam.

1. sz. ábra: Az integráció, az oktatás és a fejlődés hatása az identitás meghatározására,
© Arben Hajrullahu

Interakciók		Eredmény
Dezintegrált társadalmak	Diszfunkcionális politikum	Az identitás egy dimenziójú meghatározása
Fejletlen és szegregált oktatás	Szegénység	
Interakciók		Eredmény
Integrált társadalmak	Funkcionális politikum	Az identitás több dimenziójú meghatározása
Integrált oktatás	Gazdasági-társadalmi fejlődés	

A nyugat-balkáni országokat a diszfunkcionális politika és a dezintegrált társadalmak jellemzik. Európa más régióival összevetve a nyugat-balkáni társadalmak etnikai és faji határok mentén megosztott és alulfejlett oktatással szegénységben élnek. Mindezek a jellemzők egy túlnyomóan egy dimenziójú identitás-meghatározáshoz vezetnek.

Nincs egyértelmű válasz arra a kérdésre, hogyan lehetne a szegregált oktatási rendszerrel rendelkező, dezintegrált és fejletlen társadalmakat integrált, fejlődő és működőképes társadalmakká és államokká alakítani. Mindazonáltal az integrált oktatásnak kulcsszerepe lehet ebben és a fenntartható béke, a gazdasági fejlődés megteremtésében. Ezenfelül a nyugat-balkáni országok integrációja az EU struktúráiba

és a NATO-ba keretet adnak egy kedvező átalakuláshoz és a (társadalmi) bizalomra, kompromisszumra és mérlegelésre (deliberációra) építő politikai kultúra megteremtéséhez.

Fordította: Vizi Balázs

Jegyzetek

- ¹ Ez az esszé a 2008. április 11-én New Yorkban, az Association for the Study of Nationalities (ASN) 13 éves konferenciáján elhangzott előadásra épít. Az esszében megjelenő kutatási eredmények a Bolzano-i Európai Akadémián (EURAC) „Human and Minority Rights in the Life-Cycle of Ethnic Conflicts” című, EU FP6 kutatási projekt keretében születtek. Köszönettel tartozom minden kollégámnak és barátomnak, akik az itt kifejtett gondolatokhoz fűzött értékes véleményüket megosztották velem. Különös köszönet illeti Jacqueline Burns-t, aki megjegyzéseivel és kritikáival a Wodrow Wilson International Centre for Scholars intézetében értékes hozzájárulással gazdagította a tanulmány anyagát.
- ² Lásd Human Development Report Kosovo, 2002, 104.
- ³ Három alapelv vezette ezt a folyamatot az EU és euroatlanti struktúrákba való integráció felé: a nemzetközi közösség minden olyan lehetőséget kizárt, amely az 1999 előtti szerb fennhatóság visszaállítását eredményezte volna, amely Koszovó határainak megváltoztatását vagy Koszovó más szomszédos állammal való egyesülését eredményezte volna. A korábbi finn elnök, Martti Ahtisaari ENSZ különmegbízott által a Koszovó jogi státusáról zajló tárgyalások asztalára letett javaslat alapján elismert koszovói függetlenség épp ezt a politikát tükrözi.
- ⁴ V. ö.: Early Warning Report, Kosovo, April – June 2007, No. 17. 31. és 49.
- ⁵ Western Balkans: Enhancing the European perspective, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, COM (2008)127, Brussels, 5.3.2008, 2.
- ⁶ Uo. 19.
- ⁷ Uo. 7.
- ⁸ Például Montenegróban 0,3%, Macedóniában 0,5%, Koszovóban 0,5%. Összehasonlításképpen a régiós maximum Horvátország 1,25%-a volt 2004-ben.
- ⁹ Európai Tanács 2002. március 15–16., Elnökségi konklúziók.
- ¹⁰ Joseph Marko: 'Independence Without Standards? Kosovo's Interethnic Relations Since 1999' in: *European Yearbook of Minority Issues*, Vol. 5. 2006/07
- ¹¹ Arben Hajrullahu: *Langfristiger Frieden am Westbalkan durch EU-Integration*. Nomos, Baden-Baden, 2007.
- ¹² Serbia's Constitutional Referendum: A Question of Validity. International Crisis Group, 30 October 2006. <http://www.crisisgroup.org>
- ¹³ Judy Batt: *The Question of Serbia. Chaillot Paper*. European Union Institute for Security Studies, No. 81, August 2005.
- ¹⁴ Strengthening Interethnic Political Dialogue in Kosovo, Project on Ethnic Relations, Meeting Report, Pristina 31 January – 1 February 2008. 1. o.
- ¹⁵ Andrej Nosov – Dragan Popović: Justice for Kosovo – Chance for Serbia. Youth Initiative for Human Rights, 22 February 2008. <http://www.yihr.org/index.php?id=293>
- ¹⁶ A szervezett bűnözés elsősorban a posztkommunista állam összeomlásának következménye, és megmutatja, hogy ennek határokon átívelő jellemzői vannak, a nemzetiségre tekintet nélkül ke-

resztül-kasul a régióban 'maffia jellegű' struktúrák jönnek létre. A szervezett bűnözésben érintett emberek közötti kiváló együttműködést a Balkánon Misha Glenny így írja le: „A horvát, albán, bosnyák, macedón és szerb pénzemberek és gengszterek egy húron pendülnek. Ők mindenféle árucikket adnak-vesznek-cserélnek, és tudják, hogy a köztük meglévő erős személyes bizalom messze erősebb, mint a hisztérikus nacionalizmus ideiglenes kötelékei.” Misha Glenny: 'Balkan organised crime' in: *Is there an Albanian Question?* Chaillot Paper, European Union Institute for Security Studies, January 2008, No. 107, 97.

- ¹⁷ Fabian Schmidt: Kosovo – Post-status challenges to governability. In *Is there an Albanian question?*, Chaillot Paper, European Union Institute for Security Studies, January 2008, No. 107, 31.